

ІЛЛІНЦІ ЯК МАЛА БАТЬКІВЩИНА В ТРАНСФОРМАЦІЯХ КІНЦЯ XVIII – КІНЦЯ XIX СТ.

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Розглянуто феномен малої батьківщини як ключового елемента особистої та колективної ідентичності на прикладі Іллінців.

Ключові слова: мала батьківщина, Іллінці, магдебурзьке право, Правобережна Україна, ярмарки, цукроваріння, локальна ідентичність, культурна спадщина.

Abstract

Examined the phenomenon of the small homeland as a key element of personal and collective identity using the example of Illintsi.

Keywords: small homeland, Illintsi, Magdeburg law, Right-Bank Ukraine, fairs, sugar production, local identity, cultural heritage.

Вступ

«Мала батьківщина» – це місце, де люди живуть, пам'ятають своє минуле і щодня взаємодіють одне з одним. Мікроісторичний підхід дозволяє побачити великі історичні процеси крізь життя конкретного міста. Іллінці – невелике подільське містечко – у 1757–1830-х рр. зазнало низку ключових змін: отримання магдебурзького права, включення до адміністративної системи російської імперії, розвиток ринку та ярмарків, а також трансформацію традиційних ремесел у ранні промислові форми.

Результати дослідження

Іллінці — стародавнє місто Поділля, адміністративний центр Іллінецької міської громади Вінницької області. Воно розташоване на річці Соб, у південно-східній частині області, на важливому перехресті історичних шляхів, що з'єднували Київ, Брацлав, Умань та Лeticів. Географічне положення міста сприяло розвитку торгівлі, ремесел і сільського господарства, а природні умови забезпечували стабільні ресурси для проживання населення. Археологічні дослідження доводять, що територія сучасних Іллінців була заселена ще в добу трипільської культури. Знайдені знаряддя праці, уламки кераміки, фрагменти давніх поселень свідчать про те, що місцева людність займалася землеробством, скотарством і металообробкою. У подальші століття ці землі входили до складу Київської Русі, потім Великого князівства Литовського, а згодом – Речі Посполитої.

Перша письмова згадка про Іллінці належить до кінця XIV ст. У той час містечко виконувало роль невеликого адміністративного і торгового центру. Його мешканці займалися переважно землеробством, ремеслами та дрібною торгівлею. Важливе значення для розвитку Іллінців мала близькість до Брацлава, одного з головних центрів Поділля. Протягом XV–XVII ст. місто неодноразово зазнавало нападів татарських орд, польських конфедератів і московських військ, проте щоразу відновлювалося. У цей період формується міська громада, будуються перші храми, укріплення, розвиваються ремісничі цехи [1].

Визначною подією в історії Іллінців стало надання місту магдебурзького права у 1757 р. Цей акт надав громаді широкі повноваження у сфері самоврядування: право обирати війта, лавників, керувати судом і регулювати торговельну діяльність. Магдебурзьке право також дозволяло розвивати міське

господарство, запроваджувати місцеві податки, утримувати інфраструктуру. Іллінці стали важливим адміністративним і економічним осередком Брацлавського воєводства. Саме в цей період сформувався герб міста – зображення золотого лебедя з лебедятами, що символізує добробут і злагоду громади. Цей символ був затверджений на міських печатках і став ознакою самостійності.

Надання магдебурзького права стимулювало розвиток місцевої економіки. У місті почали діяти ремісничі цехи – шевський, гончарний, кравецький, ковальський. Розширювалися ярмарки, на які приїздили купці з Кам'янця, Брацлава, Умані та Летичева. Ремісники активно торгували полотном, шкіряними виробами, дерев'яними меблями, глиняним посудом. Іллінці стали центром обміну товарів для довколишніх сіл і містечок. Зросла роль духовенства та церковних братств, які брали участь у благодійній діяльності та сприяли розвитку освіти. Храми ставали не лише релігійними осередками, а й громадськими центрами – тут відбувалися зібрання, навчання дітей, зберігалися книги [2].

Після другого поділу Речі Посполитої у 1793 р. Іллінці, разом із Поділлям, увійшли до складу Російської імперії. Відтоді почалася нова епоха в житті міста. Імперська влада ліквідувала магдебурзьке право, однак залишила за Іллінцями статус містечка Брацлавського повіту Подільської губернії. В адміністративному плані Іллінці стали центром волості. Місцеве самоврядування було обмежене, проте громада зберегла активну економічну роль. На початку XIX ст. у місті діяли ярмарки, ремісничі майстерні, млини та торговельні лавки. Основними товарами залишалися зерно, худоба, полотно, дерев'яні вироби. Міщани займалися не лише торгівлею, а й кустарним виробництвом. У місті проводилося до 6 ярмарків на рік, що свідчить про високий рівень економічної активності.

У XIX ст. Іллінці поступово набувають рис індустріального центру. Тут почали з'являтися невеликі підприємства – пивоварня, полотняна фабрика, цегельня. Найважливішою подією економічного розвитку стало відкриття у 1875 р. Іллінецької цукроварні, яка стала однією з найпотужніших у регіоні. Це підприємство не лише забезпечувало робочі місця для сотень мешканців, а й стимулювало розвиток транспортної та соціальної інфраструктури. Поруч із цукроварнею виникли нові квартали для робітників, складські приміщення, господарські споруди. У цей же період у місті відкриваються навчальні заклади – церковно-парафіяльна школа (1867) і двокласне народне училище (1872), що забезпечували освіту дітей міщан і селян [3].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Іллінці перетворилися на розвинуте торговельно-промислове місто. Тут функціонували понад 200 ремісничих підприємств, кілька торгових домів, діяли млини, маслобійні, кузні. Місто мало жваве культурне життя: працювали бібліотеки, хори, недільні школи. Особливістю Іллінців була багатоконфесійність: у місті співіснували православні, католики та євреї. До наших днів збереглися архітектурні пам'ятки — Воскресенський собор (1897), церква Різдва Богородиці (1793), старовинна синагога, що є свідченням релігійної толерантності та культурної різноманітності громади.

Окреме місце у природно-історичному ландшафті Іллінців посідає Іллінецька астроблема – метеоритний кратер віком близько 400 млн років. Це унікальне геологічне утворення стало предметом наукових досліджень і туристичною візитівкою міста. На його території створено природоохоронну зону, проводяться наукові експедиції, організовуються екскурсії для студентів та учнів. Астроблема символізує зв'язок Іллінців із природною історією планети та підкреслює унікальність міста серед інших населених пунктів Поділля [4].

Сьогодні Іллінці – це місто зі збереженою історичною спадщиною, активним економічним життям і розвинутою громадою. Його минуле – це поєднання давньої культури, самоврядування, торговельного духу та промислової енергії. Від давньоруських поселень до сучасної громади – шлях Іллінців є прикладом стійкого розвитку, здатності до відновлення й адаптації до історичних викликів [4].

Висновки

Період 1757–1830-х рр. у житті Іллінців став переломним. Місто пройшло шлях від магдебурзького самоврядування до імперської адміністрації, зберігши свої локальні економічні й культурні традиції. Саме тоді сформувалися ключові елементи міського простору – ринкова площа, герб і сакральні символи. Економічні процеси підготували ґрунт для індустріального розвитку другої половини XIX ст. Кейс Іллінців демонструє, як мала батьківщина формується через поєднання права, економіки, культури

та символіки, залишаючи відбиток у свідомості поколінь і роблячи місто місцем пам'яті та локальної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анікеєнко В. М., Бабенко І. Д., Рудник О. Г. Іллінці. *Енциклопедія Сучасної України*, Том 11. URL: <https://esu.com.ua/article-13073>
2. Іллінці. Храми, метеоритний кратер та Гей соколи Цікаві місця • Пам'ятки • Що подивитись у Іллінці. Храми, метеоритний кратер та Гей соколи?. *Україна Інкогніта*. URL: <https://ukrainaincognita.com/vinnytska-oblast/illinetskyi-raion/illintsi/illintsi-khramy-meteorytnyi-krater-ta-gei-sokoly>
3. Іллінецька територіальна громада - офіційний веб-сайт. *Іллінецька територіальна громада - офіційний веб-сайт*. URL: <https://illintsi-mrada.gov.ua/>
4. Іллінці. *Архітектурні та природні пам'ятки України*. URL: <https://landmarks.in.ua/oblast/vinnytska/illintsi>

Токарчук Матвей Олександрович – студент групи 1СП-25Б, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: tockarchukmatthew@gmail.com

Герасимов Тимофій Юрійович – доктор історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна, e-mail: timger84@gmail.com

Tokarchuk Matviei O. – student of group 1SP-25B, Faculty of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine, e-mail: tockarchukmatthew@gmail.com

Gerasymov Tymofiy Y. – Doctor of historical sciences, associate professor of the department of social and political sciences, Vinnytsia national technical university, Vinnytsia, Ukraine, e-mail: timger84@gmail.com